

[View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk](#)

brought to you by **CORE**

provided by ELTE Digital Institutional Repository (EDIT)

Tézisek

Novák Béla

A párbajozó úrtember

A párbaj története Magyarországon, és társadalmi hatásai,
1867-től, 1945-ig

PhD-dolgozat tézisei

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Budapest

2007

1. Kuratórsi téma és feladat: A tárgyalt korszakban lezajlott párbajok előzményének a 16. század nemesi örszecsapásait tekinthetjük. Ezeknek a párvadálóknek a részvevői ugyanis már az egyéni becsületükért szálltak síkra. Amíg a korábbi párharcok még kollektív célokat folytak. Az ítélet javítások szereplői az isteni igazság letéményesének érezték magukat, esköznek az égi igazságszolgáltatás kezében. Akinek valamilyen peres ügye támadt, kérhette az illetékes bíróságot, hogy ítélet viadallal állhasson ki az igazsáért. Később már csak a nehezebben bizonyítható ügyekben, így például a becsültetésésben, folyamodtak ehhez, az *esközözés*. Így Magyarországon is, ahol külön bírósági szerv, a *curia militaris*, jött létre, amely a becsületbeli ügyekben elfrendelhetett ítéletet javítvást.

A középkori lovagi tornán mérkőző lovagok sikereiket a királynak, vagy egy hölgynek ajánlották fel. Így az egyéni győzelem, a király személyén keresztül, a közösség dicsőségét szolgálta, a kivásztott hölgy révén, pedig a nők előtti hódolat lovagi kötelezettséget szimbolizálta. Tehát itt sem az egyéniség dominált, a lovagok inkább az értékrendjével hatott a későbbi korok párbajozóira. Ekkor alakult ki ugyanis az az ideálkép, amely örökösnek tekintette magát minden nemes, aki a kardjával vett magának elégtételt az őt ért vélt, vagy valós sérelmekért. Ennek az ideálnak egyik fontos eleme a lovagi becsület, amelyet minden áron meg kellett védelmeznii. A lovagok állandó hivatkozási alap lett a későbbiekben, egy nevezetesebb *lovagias* elintézése egyet jelentett a tisztesség, szabylyszerű eljárással. A *lovagiatlan* pedig a becsületesség, a normaszegés szinonimája lett.

A 16. századtól kezdődően azonban az ítélet javítások megszűntek, ily módon a becsületet ért támadásokat sem lehetett már a bíróságok elé vinni, hogy javítvást kérhessenek az érintettek.

A lovagi értékrend, amely örökösnek tekintette magát a nemesség, nem tűrhette, hogy a becsületen eset sérelmet, békésebb eszközökkel, pl. pengébszággal, torolják meg. Így azán a nemesség a saját kezébe vette a becsületügycyk intézését. A párbajok individualizálódtak, és ettől kezdve törvénytelenné váltak. Az államihatalom nem nézte jó szemmel, ha az alattvalók önállóan tesznek igazságot egyes ügyekben. Ez különösen igaz volt a kialakuló abszolút monarchiákra. Az uralkodók semélfődő rendeletekben, sokszor drákói szigorral tiltották a párbajt, eredsimánytelentül.

Ugyanis a párbajt nem vállalták, a közvélemény ellélie, hiszen a legfontosabb lovagi erény, a becsület védelméről mondták le, ezzel kizárták magukat abból a közösségből, amely azonos nemesi-lovagi értékeket vallott. Ez a dilemma, a törvényi tiltás és a társadalmi nyomás ellentéte, végülgéserte a párbajokat, egészen a kimúlásukig.

Hazánkban ugyanez a folyamat játszódott le, annyi különbséggel, hogy a török hódoltság korában egy új páros harcforma, a török-magyar bajvívás, jelent meg. Ez sokban emlékeztetett a középkori párvadálókra, hiszen elsősorban a kollektív célokkért folyt. A végvári katonák az egész vítézőő rend tisztességéért, tágabb értelemben a kereszténységért szálltak síkra. Am egyéni célok itt is megjelentek, az így kivívott dicsőség segítherte a rangléton való emelkedést. De, ami a téma szempontjából fontosabb, a személyes becsület védelme is előtérbe került. Az egymással megverekedni kívánó vívőzek, udvarias hangvételű leveleiben szólították fel ellenfeleket a harcra. Amennyiben nem kaptak választ, úgy keményebb hangú, gyálkázódó levelet írtak, megszegyemítő ajánldköt küldtek. Ezzel a kihívott fél becsületébe gázoltak, így annak nem volt más választása, minthogy a királyi, avagy szultáni tiltó parancs ellenére fegyverre kejen.

A török megszállás elmúltával Magyarországon is eljött az individualizált párbajok korszaka.

Hazánkban a 19. századig a párbajok esetében ugyanazt a folyamatot figyelhetjük meg, mint Európa nyugati felében: az abszolút uralkodók tiltják a párbait, ennek ellenére a nemesség továbbra is párvadiolokban védi megérett bücsületét. A 19. században, és főleg annak a második felében, azonban változik a helyzet. Angliában és a skandináv országokban szinte teljesen eltűnik a párbaj. A többi országban csak bizonyos rétegek, így a nemesség, katonatiszták, és a német területeken a diákság párbajoznak.

Ezzel szemben Magyarországon, a század végére

megnövekszik a párbajok száma, és kiszélesedik a párbajozók

köre.

Ennek a jelenségnek az okait a nyugattól eltérő társadalmifejlődésben kereshetjük. Nálunk ugyanis, erős városi polgárság hiányában, tulajdonképpen a nemesség képzette elő, a polgári átalakulást. Ez a réteg évszázadokon keresztül vezető szerepet töltött be, az országban, így nem csodálható, ha a fejelmekdni vágyók a nemesség elnyerésére törekedtek, és igyekeztek mindenképpen hasonlítani a hagyományos birtokos nemesi életformához, értékrendhez. Ez a hatás olyan erős volt, hogy nem tudta alóla kivonni magát, a század végére megerősödő polgárság sem. A kapitalista viszonyok megjelensével, ugyanis újfajta polgárság alakult ki, amely magyveszt zsidó és német származású volt. Ez a réteg azonban a gazdasági erjéhez mérten, igen csekély társadalmi befolyással bírt. Értékrendjében, politikán nézetében továbbra is alkalmazkodott a nemességhez, amelynek jó része, birtokos vesztvén, a hagyományos vármegyei, állami állásokba szorult, de továbbra is őrzte vezető szerepét a társadalmi életben.

Ez a hasonlítási folyamat annál is könnyebben ment, mivel kialakulóban volt egy új kategória, az úriember.

Alhoz, hogy valaki úriemberre váljon, már nem kellett a nemesi származás, de a hagyományos nemesi értékrend elfogadása szán.

Ebbe pedig szervesen beletartozott a párbajozás is. Sőt, az úriemberiség egyik legfőbb ismérve a párbajképesség volt, aminek az elismerése belépet jelentett ebbe a társaságba.

A dolgozatom egyik célja, hogy ezt a kérdést tüzetesebb vizsgálát alá vegyem. Azt, hogy ki tartozott az úriember kategóriájába, ugyanis a korszakban semmilyen illetéktáblány, kasznósabályzat vagy párbajködex nem tartalmazta. Az iskolai végzettség, a vegyoni helyzet és a megfelelő hivatal fontos volt, ám nem kizárólagos.

Egy megvagyamosodott paraszsgazda, akkor sem számítotk úriembernek, ha több penze volt, mint a vármegyei tisztikar egészenek. Az iskolai végzettség szintén sokat számított, ebből a szempontból az érettségi sokszor bizonyult vizrvázslóznak, ám lehetett valaki úriember érettségi nélkül is. Egy grófoli például senkinek sem jutott volna eszébe bizonyítványokat kérni, de magasabb végzettség birtokában is kitaszíthattak valakit az úriemberek között, ha nem megfelelő munkával kereste a kenyerét. A dolgozatomban néhány példán keresztül próbálom körbejárni ezt a kérdést.

Az előzőekkel szorosan összefügg, hogy a párbajok és a párbajozók száma is emelkedett a század végére, ennek a jelenségnek az okait is vizsgálni kívánom. Előszörben azt, hogy milyen tendenciák azonosoztek ezt a növekedést. Ebből a szempontból az arisztokracia, a politikusok és a nevesebb személyiségek: írók, újságírók például kiemelkedtek. Ugyanakkor fontos szerepe volt a kasznóknak, a salónak, és nem utolsó sorban, a hadseregnek a párbajok terjedésében.

Végezetül pedig megpróbálom a párbajok csökkenésének az okait is kideríteni. A két táború közötti Magyarországon ugyanis, a párbajok száma csökkenő tendenciát mutatott.

Ez a változó társadalmi, gazdasági és politikai környezetnek tudható be.

2. Kutatási szempontok, források: A párbajozás külföldi történetét a dolgozatom első részében ismertetem, ehhez a legjobbet, V. G. Kierman: *The Duel in European History, Honour and the Reign of Aristocracy* című könyvéből merítettem. Sajnos a párbaj hazai történetét, még nem dolgozta fel, hasonló átfogó jellegű monográfia. Tudományos igénnyel csak néhány tanulmány foglalkozott a kérdéssel. Így például Ságiári György: *Clair Vilmos és a párbaj* című előszava, amely Clair Vilmos *Párbajládere* és *Magyar párbajok* című, együttesen újrakiadott műve bevezetőjeként jelent meg.

Az egyes részletek feldolgozásában segítségemre volt könyvek és cikkek közül a legfontosabbak: A lovagkor értékrendjéről: Kurcz Agnes: *A lovagi kultúra Magyarországon a 13-14. században*. Az ítéleti bajvívásról: Pesty Frigyes: *A perendítő bajvívások története Magyarországon*. A török hadoltság korának párbajcairól: Takács Sándor: *Bajvívó magyarok*.

A katonaisztiek párbajairól, életmódjáról: Desk István: *Folt egyszer egy tisztikar*; valamint Hajdu Tibor: *Tisztikar és kőzörszűz*. A párbajok szociológiai megközelítéséről: Hadass Miklós: *A madem férfi szelvére*. Ezekből számos cikk, tanulmány foglalkozik egyes párbajokkal, vagy bizonyos rétegek párbajhoz való viszonyával, így például: Tengelys Adrienn, Avigátor Löwenheim, Lengyel András cikkei, tanulmányai.

2. A másik fontos forrás csoportot, a különböző levéltárakban fellelhető iratok alkotják. Mivel a párbaj büntetendő esemény volt, a bíróságok periratai elég sok információt szolgáltatnak a párbajokról. A legbőszőre pontosan feljuttatték bennük a vádlottak iskolai végzettségét, vallását, foglalkozását.

A tényállás több-kevesebb részletességgel ismertették, találkoztam olyan perirattal, amelyben csak néhány sorban foglalták össze a történeteket, de olyannal is, ahol ez oldalsóira rugott.

Az ítéletek indoklásából, bár ezeket ritkán csatolták, azt ismerhettük meg, hogy az egyes bíróságok hogyan viszonyultak a párbajokhoz. Budapest Főváros Levéltárában a jogszolgáltatás területi szerveinek iratai a VII. fondban találhatóak. Az iratanyag sokszor eseti, átsejteltesen, ezért nem teljes. Ráadásul mivel az ítéletből második- illetve harmadfokú bíróság volt, az alperásokat visszaküldték az alapfokú bíróságra. A megmaradt iratok pedig csak az ítéleteket tartalmazzák.

A Hadörnelmi Levéltárban találhatóak a Honvédség fegyelmi és besúletügyi iratai. (A közös hadsereg hasonló dokumentumai Bécsben vannak.) Ezek az iratok már jóval informatívabbak, mivel ha egy tiszttal ügyeben besúletügyi választmányt hívtak össze, akkor annak minden kihallgatási jegyzőkönyvét és határozatát, egy iratcsomóban gyűjtötték össze. Ezekből az érmetek adatain és a ténylánye rövid ismertetésén túl, kiderül mindkét fél véleménye, az érmetettek jellemzaja, valamint megtalálható bennük a választmány határozatának az indoklása is. A foparancsnokság ajánlásából és usútsátsúból kvivülgiltik a katonai vezetés viszonya a párbajokhoz, és a besúletbeli ügyekhez. Mindezek a Honvéd Foparancsnokság elnöki iratai (Hfp./én.) között találhatóak.

3. A párvadatok történetének megismeréséhez fontos adalékul szolgálhatnak, a korszakban megjelent párbajtörténeti munkák. Így Kacziány Géza: *Híres magyar párbajok*, és Clair Vilmos: *Magyar párbajok* című könyvei. Mindkét szerző igyekezett színes beszámolókat írni a nevezetesebb lovagnas ügyekről.

Mivel mindketten újságírók voltak kiterjedt kapcsolatszázzal, elsősorban személyes beszámolókból tájékozódhat. Ez azonban teret engedett elfogultságának is, különösen Clarmel figyelhető meg, hogy a történetzöveget a saját, vagy a közönség ízlése szerint alakította.

Igy ezeket a művek a megfelelő kritikával kezeltem, csak akkor idéztem belőlük, ha más forrásban is találkoztam az adott esettel. A korszak másik színe, kimeríthetetlen gazdagságú, forrás a sajtó. Az újságok számtalan párbajeseit közöltek, igen változó terjedelemben. A pár soros, a részvevőket csupán monogramokkal jelölő híradásoktól, a sokszor több oldalas, részletes beszámolóig.

Ez utóbbiak, érelemszerűen a nevesebb személyiségek, elsősorban a politikusok párbajairól tudósítottak.

Ezekben az esetekben azonban ismét csak a kelő óvatossággal kellett eljárni, hiszen a korabeli sajtó pártmegosztottsága igen jelentős volt. Így aztán a saját oldalukon álló politikusokat igyekeztek a lehető legjobb szímben feltüntetni, míg az ellenoldalon állót lejáratni. A tárgyalt korszakban számtalan riportot adtak ki, ezek közül néhány a párbajjal foglalkozott.

Különösen a párbaj ellenzői voltak aktívak ezen a téren. Megismerhetjük belőlük, a párbaj ellenzőinek sokszor hangzottot érveit és megoldási javaslatukat. A párbaj hívei könnyebben ragadtak fegyver, mint tollat, ezért ok viszonylag keveset írnak ebben a témában, azért, ha ritkán is, de akadt ilyen. Ugyancsak sokminden derülhet ki a párbajkötevekből, a korai néhány oldalas kiadványoktól, a terjedelmes törvénykönyv-szerű munkáig, számos szabálygyűjtemény jelent meg. Egyes fegyvernemek és párbajtipusok a későbbiekben teljesen eltűnnek belőlük, ez a párbajszabályok fimomodását jelentette, a törekvést, hogy minél kevesebb vértel járjon egy összetűzőzés.

3. A kutatási eredmények összefoglalása.

Dolgozatomban bevezető részekben a párbajok előzményeit ismertetem, a lovagi törséket, az ítélet bívívásokat, illetve Magyarországon eszéiben, a török-magyar viadalokat. Majd végigkísérem, hogy ezek miként alakultak át a tárgyalt korszak párbajává. 16. századtól kezdve elterjedt párvialok, már az egyéni sérülmek orvoslását szolgálják. Emellett még csökkent a párbaj vívni jogosultak száma is, hiszen a fegyveres elégtételt már csak nemesek kérhették és adhattak. Az alattaalók egyéni bíráskodását rossz szemmel néző uralkodók tiltása, és a társadalom véleményének az összetűközése mindvégig fennmaradt, amíg párbajokat vívtak. A 19. század Magyarországon azonban a párbajokat különösen a század közepétől erősödött fel, hogy azután a századfordulóra, már mindenki párbajmániáról beszélhessen.

Munkámban megpróbálom a jelenség okait megvilágítani. Már a század első felében megfigyelhető, hogy hagyományos nemesi mentalitásban új elemek tűnnek fel. A sportok, és elsősorban a vivás, elterjedése maga után vonja, hogy a sportszerűség, a fair play a párbajokban is érvényesül. Az első párbajkötevek megjelenése tovább fokozza ezt a civilizálódási folyamatot.

Fontos még tovább, hogy új eszményképek alakulnak ki, Wesselényi és kora, már egy új ferrideált testesít meg. A beszületre bírúke, azt védelmező hagyományos lovagi-nemesi felfogás mellé a sportszerűség és az öngyelemen járul. Ez pedig azt eredményezi, hogy az esetleges sérelem megtorlására már nem azonnal, a helyszínen kerül sor, hanem előre megbeszélte formában, a párbaj rendezett keretei között.

A reformkor felülről kezdeményezett jogkiegyenlítő törekvései kedveztek annak a folyamatnak, hogy a nem nemesi származású, jó képességekkel bíró fiatalok a vezető rétegbe emelkedjenek. Ezzel járt a nemesi értékek, így a becsület fegyveres védelmének az elfogadása is. Mindezt megkönnyítette, hogy olyan ideálhoz, mint amelyet például Wesselényi testesített meg, minden korabeli ifjú hasonlítani szeretett volna. Természetesen ezzel szélesedett a párbajozók társadalmi bázisa. Am véleményem szerint, hazánkban az igazi és alapvető oka párbajok rohamos terjedésének, a század második felében végbemenő felémás polgárosodási folyamat volt.

A társadalom fejlődését bemutató fejezetben igyekeztem nagyobbakban ismertetni mindezt. A hagyományosan vezető szerepet játszó nemesség, amely magát a történelmi osztálynak, a nemzet gerincének tartotta, fokozatosan vesztett gazdasági eregéből. Létalapját a földbirtok jelentette, ám egy jelentős részük a kapitalizáló világban, elvesztette örökölt földjét. E réteg, a dzsentri, hogy életmódját valamiképpen megőrizhesse, az állami, vármegyei állásokba áramlott. A társadalmi életben azonban megtanonták vezető pozícióikat.

A megerősödő polgárság alkalmalkodott a nemesi értékekhez, megpróbálta szokásait utánozni, sokáig még a politikában sem képviselték önálló véleményét.

Legyenek megkönnyítette ezt a hasonlósági folyamatot, hogy a kialakuló új kategória, az úriember, már nem követelte meg a nemesi származást, csak ennek a hagyományos nemesi értékrendnek az elfogadását. A dolgozatom egyik központi témája, annak a vizsgálata, hogy a kit tekintettek úriembernek a kortársak. Milyen feltételeknek kellett megfelelni ahhoz, hogy valaki ide emelkedhessen. A számos szempont közül, én természetesen a párbajképesség oldaláról közelítettem meg a kérdést.

Megpróbáltam jellegzetes példák segítségével megvilágítani, hogy milyen társadalmi csoportok párbajoztak. Valamint azt, hogy a párbajok a társadalmi emelkedést is szolgálhatták. Az úriemberek kategóriája ugyanis nem volt pontosan szabályozva. Mondhatni, egy alulról nyitott piramisra emlékeztetett inkább, amelynek a tetején azok álltak, akiknek az úri mivoltához a legkisebb kétség sem férhetett. Ezen természetesen az arisztokráciát kell érteni, majd fokozatosan szélesedve lefelé a többi társadalmi csoport következett.

Mivel ennek a képzeltbeli piramisnak az alsó hátfára nem volt pontosan meghatározva, előfordíthatott, hogy a leguljaló álló igen széles tömeg felső rétegéből valaki felemelkedhetett ide.

Ehhez elég volt egy párbaja megfelelő emberekkel, persze a dolog nem volt annyira egyszerű.

Ahhoz, hogy párbajképessnek, tehát úriembernek, ismerjenek el valakit számos kritériumnak kellett megfelelni. Ezek közül talán a legfontosabb az iskolázottság és a megfelelő állás volt, ez utóbbihoz kapcsolódott a leglényegesebb kizáró ok: az illető ne végezzen kétféle munkát. Ha valaki párbajképességét illetően kétfélek merültek fel, a szokásoknak megfelelően becsültbírósgot hívtak össze, amely arra volt hivatva, hogy tisztázza ezt a kérdést.

Ez a társadalmi emelkedés nem csak egyének szintjén működhetett, a legjellemzőbb példa erre a zsidóság törekvése, hogy egyenlőnek ismerjék el őket a társadalom többi rétegével. Ehhez a párbaj jó eszköznek bizonyult, ezért ismertettem néhány esetet, amelyben zsidók párviadali szerepeltek. A párbajok számának a növekedéséhez hozzájárult, az egyre élenkülő sajtó tevékenysége is.

Az újságírók maguk is gyakran párbajoztak egy-egy cikk miatt, de többet számított ebből a szempontból az, hogy sokszor részeseien ismertették párbajügyeket, és helyt adtak sértő nyilatkozatoknak is. Az újságírók életét és a párbajokkal kapcsolatos viselkedésüket, Ady Endre fiatalkori párbajügyeinek ismertetésével kívántam bemutatni. A saját mellett a különböző társaskörök, kaszinók is a párbajozás melegágyai voltak. A kaszinók, nem egyszer hozták, olyan döntéseket, melyekben a párbajt nem vállalókat kizárták soráikból. Valamint elterjedt nézet volt a kortársak között, hogy a kaszinót megsértőkre halálös ítéletet mondanak ki, azáltal, hogy egy jól vivo vagy célbóvá tágot kijelölnek a Kaszinó életéből vett példákkal igyekeztem körbejárni. A párbajok kapcsán nem lehet megkérülni a hadsereg szerepét, hiszen az általános hadkötelezettség bevezetésével, a tartalékos fizti rendszer is megjelent. Márpodig a tartalékos tisztekre ugyanaz a becsületügyi szabályzat vonatkozott, mint az aktív tisztekre, eszerint bizonyos helyzeteket kötelező párbajjal elintézni.

Ráadásul a tartalékos tisztek úriemberiségéhez nem férhetett kétség, ami ismét a párbajképek számát növelte. Megfigyelésem szerint a tisztek tekintélye ebből a szempontból olyan nagy volt, hogy sokan, az inent említett társadalmi emelkedést segítő, párbajokhoz használtak fel őket. Hiszen, ha egy kétesebb státuszu ember civil segédüket küldött ellenfeléhez, akkor azokat könnyen visszautasíthatták, ellenben, ha katonatisztek jártak el az ügyben, akkor a sikere biztosra való vehető.

A hadsereget érintő kérdések közül azt is vizsgáltam, hogy a hadvezétsé miként reagált a párbajellenes mozgalmak megjelentésére. Altalában tiltották, még a tartalékos tiszteknek is a belépést, igen tanulságos ennek az indoklása, sokat elárul a párbajhoz való viszonyulásokról.

Párbajellenes írások már korábban is megjelentek, de az ellenzék, mozgalmak csak a 20. század elején szerveződtek. Megfigyelhető, hogy a párbajellenes tevékenység, mindig akkor kap újabb löketet, amikor egy-egy tragikus párbajeset borzolja fel a kedélyeket. A párviautált ellenzék számos kiadványban, röpiratban adtak hangot a véleményüknek.

Ervrendszerükben sok visszaterő motívum található, amelyek már a büntető törvénykönyv parlamenti vitáiban is szerepeltek. Egy rövid kitérés erejéig megemlítekem az amerikai párbajokról is. Nem taroznak ugyan a szorosan vett témámboz, mivel valamilyen párbajkodex eltléte, és nem nevezte őket párbajoknak, de azért előfordultak a korszakban. Eszreveielem szerint főleg azok fordultak az amerikai párbajhoz, akk ki voltak rekeszve a szabályos párbajok világából. Végezetül a két háború közötti állapottal foglalkoztam, amikor megfigyelhető a párbajok számának eszkkenése. Ez ismét csak a társadalmi folyamatokkal magyarázható.

Ebben a korszakban a továbbbő nemesi hatás még mindig megfigyelhető, és az úriember kategóriája is tovább el, a polgárosodás pedig még mindig nem ért el a nyugati államokban tapasztalható szintet. Am mindezen hatások mellett, azért mégis megfigyelhető, egyfajta, az, előbbi tendenciákkal párhuzamosan haladó, polgárosodás. Bizonyos rétegek eszkozarából már teljesen kikopott a problémarendezés erőszakos megoldása. Ráadásul a világpolitikában már megjelentek a tömegpártok, tömegmozgalmak, a politika itthon is egyre kevésbé a kiszárm úriemberek privilégiuma.

Ezeknek a tendenciáknak a figyelembevételével, meggyőződésem, hogy a párbajok a világháború utáni változás sokkja nélkül önmaguktól is kimitáltak volna.

Álláspontom szerint, tehát a párbajok elterjedése a dualizmus korának Magyarországon, elsősorban a polgárosodás hiányosságainak köszönhető. Túl erős volt a hagyományos nemesi világ értékrendje ahhoz, hogy a felfelékövető rétegek függetleníteni tudták volna magukat a hatása alól. Ehhez hozzájárult még néhány olyan elem, amely felerősítette ezt a folyamatot. Így például a sájtó hatása, a hadsereg befolyása vagy a 19. század elején meginduló sport-, elsősorban vívómorzgalom.

Publikációk:

Samuel P. Huntington, A civilizációk öszszecsapása és az új világrend, Protestans Szemle, 2000/6.

Fővárosi kaszinók a 19. században, Budapesti Negyed, 2004/4.

Ady Endre és a párbaj, in: *Evek és színek, Tanulmányok Fabri Anna tiszteletére,* Bp., Kortárs 2005.